

HUMANİTAR VƏ İCTİMAİ ELMLƏR
HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

<https://doi.org/10.36719/2663-4619/106/9-14>

Kənan Əhmədov
Bakı Dövlət Universiteti
doktorant
kanan.ahmadov@gmail.com

ABŞ–Çin rəqabətinin hücum realist perspektivindən təhlili

Xülasə

Cənubi Çin dənizi zəngin enerji ehtiyatlarına və strateji dəniz ticarət yollarının kəsişməsində yerləşməsinə görə qlobal geosiyasi tarazlıqlarda mühüm rol oynayır. Regionda təhlükəsizlik narahatlıqları və müxtəlif aktorlar arasında münaqişə potensialı Cənubi Çin dənizinin geosiyasi əhəmiyyətini artırır. Dəniz sərhədləri ilə bağlı mübahisələr, suverenlik iddiaları və regionda artan hərbi mövcudluq Cənubi Çin dənizini potensial təhlükəsizlik təhdidinə və münaqişə zonasına çevirir. Bu vəziyyət xüsusilə ABŞ və Çin arasında rəqabətin regionda təhlükəsizlik və sabitliyi formalaşdıran mühüm dinamika çevrilməsinə səbəb olur.

Çin Cənubi Çin dənizindəki adalara və dəniz ərazilərinə iddiaları ilə bölgədə suverenlik mübarizəsini qızıqdırır. Süni adaların tikintisi və hərbi bazaların yaradılması Çinin dəniz iddialarını gücləndirmək strategiyasının bir hissəsi kimi qiymətləndirilir. Bu addımlar Çinin regionda dəniz gücü kimi yüksəlişini nümayiş etdirsə də, bölgədəki qüvvələr balansına dərinlən təsir edir. Üstəlik, bu vəziyyət ABŞ-nin regional təhlükəsizliyi təmin etmək siyasətinə meydan oxuyur. Çinin artan təsiri təkcə onun regional dəniz sərhədlərinə iddialarını deyil, həm də beynəlxalq hüququn pozulmasını və potensial regional qeyri-sabitliyi vurğulayır.

Açar sözlər: Çin, xarici siyasət, Cənubi Çin dənizi, ABŞ

Kanan Ahmadov
Baku State University
Ph. D. student
kanan.ahmadov@gmail.com

Analysis of U.S.A–China Competition from an Offensive Realist Perspective

Abstract

The South China Sea plays an important role in global geopolitical balances due to its rich energy resources and its location at the crossroads of strategic maritime trade routes. Security concerns in the region and the potential for conflict between various actors increase the geopolitical importance of the South China Sea. Disputes over maritime boundaries, sovereignty claims and a growing military presence in the region make the South China Sea a potential security threat and conflict zone. This situation, especially between the United States and China, makes the competition an important dynamic that shapes security and stability in the region.

China is fueling a sovereignty struggle in the region with its claims to islands and maritime territories in the South China Sea. The construction of artificial islands and the establishment of military bases are seen as part of China's strategy to strengthen its maritime claims. While these moves demonstrate China's rise as a maritime power in the region, they deeply affect the balance of power in the region. Moreover, this situation challenges the US policy of ensuring regional security. China's growing influence highlights not only its claims to regional maritime boundaries, but also violations of international law and potential regional instability.

Keywords: China, foreign policy, South China Sea, USA

Giriş

Günümüzdə Cənubi Çin dənizi qlobal geosiyasi tarazlığın kritik elementinə çevrilib. Zəngin enerji ehtiyatları, strateji dəniz ticarət yollarının kəsişməsində və böyük dövlətlər sırasında olması regionun geosiyasi əhəmiyyətini artırır. Bu strateji yerləşmə təhlükəsizlik narahatlıqlarına və regionda müxtəlif aktorlar arasında münaqişə potensialına səbəb olur. Əslində, Cənubi Çin dənizinin zəngin təbii sərvətləri ilə yanaşı, dəniz ticarəti üçün əsas tranzit məntəqəsi olması region dövlətlərinin enerji təhlükəsizliyi və iqtisadi maraqlarına diqqət yetirməsinə səbəb olmaqdadır. Sahil dövlətləri arasında dəniz sərhədləri ilə bağlı mübahisələr, regionda suverenlik iddiaları və artan hərbi iştirak Cənubi Çin dənizini potensial təhlükəsizlik təhdidinə və münaqişə zonasına çevrilməkdə, xüsusilə ABŞ və Çin arasındakı rəqabət regionda təhlükəsizlik və sabitliyi formalaşdıran mühüm dinamika hiss edilməkdədir.

Tədqiqat

Çin Cənubi Çin dənizindəki adalara və dəniz ərazilərinə iddiaları ilə ərazi mübahisələrinə səbəb olur. Süni adaların tikintisi və hərbi bazaların yaradılması Çinin dəniz iddialarını gücləndirmək strategiyası kimi görünür. Bu vəziyyət Çinin bölgədə dəniz gücü kimi yüksəlişini göstərsə də, bölgədəki güc balansına da dərinlən təsir edir. Bundan əlavə, bu addımlar ABŞ-nin regional təhlükəsizliyi təmin etmək siyasətinə meydan oxuyur (Hung & Binh, 2023, p. 342). Çinin Cənubi Çin dənizində artan nüfuzu təkcə onun regional dəniz sərhədlərinə iddialarını deyil, həm də beynəlxalq hüququn pozulmasını və potensial regional qeyri-sabitliyi vurğulayır.

ABŞ-nin Cənubi Çin dənizində olması və Çinə qarşı balanslaşdırma siyasəti regionda gərginliyin artmasına səbəb olur. ABŞ-nin regional müttəfiqləri ilə müdafiə alyansı Cənubi Çin dənizində potensial münaqişə dinamikasını daha da çətinləşdirir. Bu vəziyyət, regional gərginliyin artdığı bir mühitdə qlobal güclər arasında rəqabət həm regional, həm də beynəlxalq təhlükəsizliyə ciddi təsir göstərə bilər. Bundan əlavə, ABŞ-nin Cənubi Çin dənizində öz təhlükəsizliyini təmin etmək məqsədi ilə aktiv rol və fəaliyyət göstərməsi də Çinin genişlənmə cəhdlərinə qarşı balanslaşdırıcı siyasət yürütdüyünə işarə edir (Fravel, 2014). Onun regional müttəfiqlərlə bağladığı müdafiə ittifaqları ABŞ-nin öz maraqlarını qorumaq və Çinin genişlənmə səylərinə qarşı balans və müqavimət yaratmaq məqsədini əks etdirir. Lakin bu strateji yanaşma regionda gərginliyin artması riskini də özü ilə gətirir.

Cənubi Çin dənizində güc mübarizəsini hücum realizmi çərçivəsində təhlil etmək olar. John J. Mearsheimer tərəfindən irəli sürülən hücum realizmi dövlət davranışını əsasən təhlükəsizlik və güc çərçivəsində izah etməyə çalışır. Mearsheimerin hücum realizmi, dövlətlərin əsas məqsədinin öz təhlükəsizliyini maksimuma çatdırmaq olduğunu və bu məqsədə çatmaq üçün rəqabətli güc mübarizəsində olduqlarını müdafiə edir (Ari, 2021). Hücumçu realizmə görə, dövlətlər beynəlxalq sistemin xaotik təbiətində öz təhlükəsizliyini təmin etmək üçün strateji qərarlar qəbul edərkən digər dövlətlərlə rəqabət aparmalı olurlar (Korkmaz, 2020). Bu nəzəriyyə vurğulayır ki, dövlətlər tez-tez digər dövlətlərə qarşı aqressiv davranış nümayiş etdirə bilər və güc balansı dövlətlər arasında münasibətləri formalaşdıran əsas amildir.

Buna görə də Çinin regionda genişlənmə siyasəti, dəniz sərhədlərini genişləndirmək, süni adalar yaratmaq və hərbi varlığını artırmaq səyləri Çinin strateji üstünlük əldə etmək cəhdinin əksi kimi qiymətləndirilə bilər. Bu addımlar Çinin regional təsirini artırmaq və təhlükəsizlik maraqlarını qorumaq məqsədi daşıyan strateji çərçivəyə uyğundur. Digər tərəfdən ABŞ-nin regiondakı fəal rolunu da hücum realizmi çərçivəsində qiymətləndirmək olar. ABŞ-nin Cənubi Çin dənizində fəal iştirakı öz təhlükəsizlik maraqlarını qorumaq və Çinin genişlənmə səylərinə əks çəki yaratmaq məqsədi daşıyır. ABŞ regional müttəfiqləri ilə təhlükəsizlik müttəfiqlərini gücləndirir və strateji maraqlarını qorumaq üçün regionda hərbi fəaliyyətini davam etdirir. Bu kontekstdə hər iki dövlətin Cənubi Çin dənizindəki siyasətləri güc mübarizəsi və milli təhlükəsizlik üzərində qurulan rəqabəti vurğulayır (China Power Team, 2017). Hər iki tərəfin öz milli maraqlarını qorumaq və strateji üstünlük əldə etmək səyləri bu geosiyasi rəqabətin əsas dinamikasını formalaşdırır və yuxarıda qeyd olunan prizmadan araşdırıla bilər.

Bəzi tədqiqatçılara görə, Cənubi Çin dənizinin geosiyasi əhəmiyyəti onun enerji resursları və dəniz ticarət yollarının strateji kəsişməsində yerləşməsindən qaynaqlanır və bu strateji zənginliklər

regiondakı aktorlar arasında təhlükəsizlik narahatlığına və potensial münaqişələrə səbəb olan dinamika yaradır. Cənubi Çin dənizində ABŞ və Çin arasında güc rəqabəti regional və qlobal səviyyədə çoxlu problemlər gətirir. Təhlükəsizlik, iqtisadiyyat, beynəlxalq hüquq və diplomatiya sahələrində yaranan bu mürəkkəblik regionun bütün aktorlarına təsir edən dinamik prosesin bir hissəsini təşkil edir (Aygün, 2023, p. 63).

Birləşmiş Ştatlar Cənubi Çin dənizindəki mübahisələrlə bağlı ilk rəsmi mövqeyini, xüsusən də Çin 1994-cü ilin sonlarında "Mischief Reef"ni işğal etdikdən sonra ortaya qoydu. Regiondakı qeyri-sabitliklə bağlı narahatlıqlara cavab olaraq, Birləşmiş Ştatlar 1995-ci ilin mayında Dövlət Departamentinin sözcüsü vasitəsilə beş əsas prinsipi özündə əks etdirən siyasət bəyanat verdi. Birinci prinsip, mübahisələrin sülh yolu ilə həllidir. Bu kontekstdə o, rəqabət aparən iddiaları həll etmək üçün güc tətbiqi və ya təhdidinə qəti şəkildə qarşı çıxır və bütün iddiaçıları təmkinli olmağa və sabitliyi pozan hərəkətlərdən qaçmağa çağırır. İkinci prinsip, sülh və sabitlik haqqındadır (Greer, 2016). Çünki ABŞ-nin Cənubi Çin dənizində sülh və sabitliyin qorunmasında böyük maraqları var. Üçüncü prinsip, naviqasiya azadlığının təmin edilməsi ilə bağlıdır.

Cənubi Çin dənizində bütün gəmilərin və təyyarələrin maneəsiz naviqasiyası bütün Asiya Sakit Okean regionunun, o cümlədən ABŞ-nin sülhü və rifahı üçün vacib hesab olunur. Dördüncü prinsip, suverenlik məsələlərində neytrallıqdır. ABŞ Cənubi Çin dənizindəki müxtəlif adalar, riflər, atollar və körfəzlər üzərindəki suverenlik iddialarının hüquqi əsasları ilə bağlı heç bir mövqe tutmur. Yekun prinsip dəniz normalarına, xüsusən də UNCLOS (BMT-nin Dəniz Hüququ Konvensiyası)-a hörmət etməkdir (Slow, 2023). Bununla belə, Birləşmiş Ştatlar Cənubi Çin dənizində beynəlxalq hüquqa, xüsusən də UNCLOS-a uyğun olmayan istənilən dəniz iddiasını və ya dəniz fəaliyyəti ilə bağlı hər hansı məhdudluğu ciddi narahatlıqla nəzərdən keçirəcək (Fravel, 2014).

Vaşinqton hər zaman həm naviqasiya, həm də havada uçuş azadlığına və bütün tərəflərin hörmət etməli olduğu qlobal ticarətin maneəsiz axınına sadıqlığını vurğulasa da, Birləşmiş Ştatların bu prinsipləri qorumaq üçün nə edəcəyini heç vaxt qəti şəkildə açıqlamayıb. ABŞ-nin bu mövqeyi Çinin Cənubi Çin dənizində süni ada tikməsinin nəticələrindən asılı olaraq dəyişəcək. ABŞ Cənubi Çin dənizindəki adalar və qayalar üçün heç bir hüquq iddia etməsə də, naviqasiya azadlığı və bəyannamə səbəbindən bölgədəki mübahisələrin tərəfidir. Eyni zamanda Asiya-Sakit Okean regionunun gələcək illərdə regional təhlükəsizlik perspektivinin necə olacağı ilə bağlı fikir ayrılığı və münaqişə tərəfidir. Buna görə də ABŞ Sakit okeanın qərbində dəniz və hava üstünlüyünü saxlamaq istəyir. Bu vəziyyət ABŞ-nin Cənubi Çin dənizi siyasətlərinin qaynağıdır.

Cənubi Çin dənizi ABŞ-Çin hərtərəfli strateji rəqabətinin mərkəzinə və ABŞ-nin Hind-Sakit okean strategiyasının mərkəzinə çevrilib. Prezident Obamanın dövründə Cənubi Çin dənizi məsələsi region dövlətlərinin əməkdaşlığı ilə həll olundu və inkişaf etdirildi. Prezident Donald Tramp administrasiyası Cənubi Çin dənizi mübahisəsində prezident Obamadan daha güclü və barışmaz mövqe nümayiş etdirib. ABŞ Çinin Cənubi Çin dənizindəki ambisiyalarının qarşısını almaq üçün Müdafiə Səlahiyyəti Aktını qəbul edib. Bu qanunla Çinin Cənubi Çin dənizindəki qeyri-qanuni hərbi fəaliyyətlərini bildirmək, bölgədə hər hansı abadlıq və ya bərpa fəaliyyətinə maneə olmaq, bütün silahlarını uyğun bir marşrutla bölgədən çıxarmasını təmin etmək və Asiya-Sakit Okean regionunda ən böyük beynəlxalq dəniz təlimini keçirmək üçün ABŞ qanunverici orqanında hökumətin RIMPAC-da iştirakını qadağan etmək kimi nəzərəcarpacaq tədbirlər həyata keçirmişdir. O, həmçinin Çinin Kəmərlə Təşəbbüsündə ambisiyalarını yoxlamaq üçün Hindistan, Yaponiya və Avstraliya ilə QUAD-ı canlandırdı (Hung & Binh, 2023, pp. 339-343).

ABŞ Cənubi Çin dənizində getdikcə artan gərginlik şəraitində Çinlə qarşı-qarşıyadır. Çinin Asiya-Sakit okean regionunda artan gücü və nüfuzu iki ölkə arasında gərginliyin yaranmasında mühüm amil kimi göstərilir. Bu gərginliklər bəzən münaqişəyə çevrilir. Bu münaqişələrdən biri də 2018-ci ildə Çinin 12 millik ərazi sularına daxil olan ABŞ destroyerlərinə qarşı Çin döyüş gəmilərinin gördüyü tədbirlərdir. İki tərəf arasında baş verən bu kimi hadisələrdə ABŞ-nin açıqlamalarında adətən ABŞ destroyerinin Çinin 15 metr yaxınına gəldiyi iddiası gündəmə gəlir. Bundan əlavə, ABŞ Hərbi Dəniz Qüvvələri Yaponiyada yerləşən 7-ci donanmanın döyüş gəmiləri vasitəsilə müntəzəm olaraq təlimlər və patrul xidməti həyata keçirərək bölgədəki mövcudluğunu qoruyur (Fravel, 2014). ABŞ da bölgədə müntəzəm hava uçuşları həyata keçirməklə hava

məkanında azadlıq iddialarını aktual saxlamağa çalışır. Digər tərəfdən, Çin Cənubi Çin dənizindəki süni adalar üzərində qurduğu hərbi obyektlərlə zaman-zaman ABŞ-yə qarşı güc nümayişi kimi qələmə veriləcək davranışlar sərgiləyir və onu qorxutmaq məqsədi daşıyır.

Ona görə də Cənubi Çin dənizində status-kvonun pozulması ABŞ üçün ciddi təhlükə yaradır. Bu vəziyyət müttəfiqlərin təhlükəsizliyini təhlükə altına almaq, ticarəti məhdudlaşdırmaq və hərbi hərəkətliliyi azaltmaq kimi potensial nəticələrlə əlaqələndirilir. ABŞ bu imkanların qarşısını almaq və Çinin təsirini məhdudlaşdırmaq üçün Çinin Cənubi Çin dənizində hegemonluq qurmaq cəhdinə qarşı naviqasiya azadlığı əməliyyatları təşkil edərək, Çinin iddia etdiyi əraziləri qəsdən pozaraq müxtəlif strategiyalar izləyir. Bu kontekstdə ABŞ bir tərəfdən Cənubi Çin dənizinə qonşu dövlətlərlə ikitərəfli münasibətlərini gücləndirir, digər tərəfdən isə AUKUS və QUAD kimi ittifaqlar yaradaraq regionda təsirini artırmağa cəhd edirdi. Bununla belə, Çinin daha iddialı xarici siyasəti, “Kəmərlər Yolu Təşəbbüsü” kimi böyük layihələr və region ölkələri arasında münaqişələrin təsiri ilə hər iki aktor arasında qarşılıqlı hərəkətlər gərginliyi artırma potensialına malikdir (Gokten, 2011, pp. 117-119).

Cənubi Çin dənizində ABŞ və Çin arasında rəqabət hücum realizmi çərçivəsində, hər iki dövlətin regional hegemonluq axtarıları, dəniz təhlükəsizliyi narahatlıqları və milli maraqlarını qorumaq strategiyaları ətrafında formalaşır. Çin Cənubi Çin dənizində genişmiqyaslı dəniz üstünlüyü iddiaları ilə regional liderlik mövqeyini əldə etmək üçün addımlar atarkən, ABŞ regiondakı müttəfiqləri ilə bu iddiaları məhdudlaşdırmaq, beynəlxalq sularda naviqasiya azadlığını təmin etmək və güc balansını qorumaq üçün səylər göstərir (China Power Team, 2017). Bu rəqabətin bir tərəfi hər iki dövlətin dəniz gücünün proqnozu və onların strateji nöqtələrdə yerləşdirilməsi ilə bağlıdır. Çinin adaları məskunlaşdırmaq və hərbi bazalar yaratmaq cəhdləri regional güc dinamikasını dəyişdirmək potensialına malikdir. ABŞ buna qarşı çıxır və regionda hərbi mövcudluğunu artırır və müttəfiqləri ilə əməkdaşlığı gücləndirir. Bu vəziyyət Mearsheimerin vurğuladığı kimi, dövlətlərin güc balansını öz xeyrinə dəyişmək səylərini əks etdirir.

Cənubi Çin dənizinin strateji yerləşməsi ABŞ-nin regionda əhəmiyyətli təsir və liderlik rolunu öz üzərinə götürmək istəyini gücləndirir. Bölgənin strateji əhəmiyyətini dərk edən Birləşmiş Ştatlar dəniz ticarət yollarının açıq qalmasını təmin etmək, müttəfiqləri ilə güclü müdafiə ittifaqları yaratmaq və Çinin genişlənmə meyillərinə qarşı tarazlıq kimi mövcudluğunu saxlamaq istəyir. Bu strateji hədəflər bir tərəfdən ABŞ-nin Cənubi Çin dənizində lider rolunu qoruyub saxlamaq səylərini formalaşdırır, digər tərəfdən isə hegemon gücə çevrilmək məqsədini qoruyub saxlamasına səbəb olur. Hücum realizminin vurğuladığı kimi, dövlətlər arasında əsas amil olan hakimiyyət mübarizəsi Çinin regionda strateji nəzarət axtarışını izah edir (Yuujun, 2023). Bundan əlavə, hər bir dövlətin öz təhlükəsizlik maraqlarını qorumaq səyləri Çinin hərbi mövcudluğunu artırmaq cəhdlərini anlamağa kömək edə bilər.

Xüsusilə, ABŞ-e ilə münaqişələr və regiondakı rəqabət hücum realizminin proqnozlaşdırdığı münaqişə və rəqabət dinamikasına işarə edir. Bu baxımdan ABŞ-nin bölgədəki varlığını artırmaq cəhdləri Çinin gücünü balanslaşdırmaq və öz təhlükəsizlik maraqlarını qorumaq məqsədi daşması kimi şərh edilə bilər. Bu və buna bənzər hadisələr dövlətlər arasında güc balansını qorumaq və üstəlik, onu öz xeyrinə çevirmək strategiyalarının həyata keçirildiyi vəziyyəti əks etdirə bilər (Aygün, 2023, p. 68). Odur ki Cənubi Çin dənizində baş verən bu hadisələr hücum realizminin əsas prinsiplərinə uyğun təhlil edildikdə, dövlətlərarası münasibətlərdə güc, təhlükəsizlik və münaqişə dinamikasına işıq salır.

Cənubi Çin dənizi qlobal geosiyasi tarazlıqda kritik əhəmiyyətə malikdir. Bölgənin zəngin enerji resursları, strateji dəniz ticarət yollarının kəsişməsində yerləşməsi və böyük dövlətlər arasında mübahisələrə səbəb olan suverenlik iddiaları bu regionun geosiyasi əhəmiyyətini artırır. Cənubi Çin dənizinin strateji yeri sahilyanı dövlətlərin enerji təhlükəsizliyini və iqtisadi maraqlarını qorumaq üçün vacibdir ki, bu da regionda təhlükəsizlik narahatlıqlarına və müxtəlif aktorlar arasında münaqişə potensialına səbəb olur (The U.S.–China Economic and Security Review Commission, 2023).

Çin bölgədəki adalar və dəniz əraziləri üzərindəki suverenlik iddiaları ilə bölgədə mübahisələri qızışdırır, süni adalar tikir və hərbi bazalar yaradır. Bu addımlar Çinin dəniz gücü kimi yüksəlişini

və onun regionda qüvvələr balansına təsirini nümayiş etdirir. ABŞ-nin regionda təhlükəsizliyin təmin edilməsində fəal rol oynaması və Çinə qarşı balanslaşdırıcı siyasət yürütməsi bölgədə gərginliyin artmasına səbəb olur (China Power Team, 2017). ABŞ-ın regional müttəfiqləri ilə müdafiə ittifaqları yaratması Cənubi Çin dənizində potensial münaqişə dinamikasını daha da çətinləşdirir.

Cənubi Çin dənizində güc mübarizəsini hücum realizmi nəzəriyyəsi çərçivəsində təhlil etmək mümkündür. Bu nəzəriyyə göstərir ki, dövlətlərin əsas məqsədi öz təhlükəsizliyini maksimuma çatdırmaqdır və bu məqsəd uğrunda rəqabətli güc mübarizəsi aparırlar. Çinin regionda genişlənmə siyasəti, dəniz sərhədlərini genişləndirmək, süni adalar yaratmaq və hərbi varlığını artırmaq səyləri onun strateji üstünlük əldə etmək istəyini əks etdirir. Digər tərəfdən, ABŞ-nin bölgədəki fəal rolu və müttəfiqləri ilə müdafiə ittifaqları qurmaq cəhdləri Çinin genişlənmə cəhdlərinə qarşı balans və müqavimət yaratmaq məqsədi daşıyır.

Cənubi Çin dənizinin geosiyasi əhəmiyyəti onun enerji resursları və dəniz ticarət yollarının strateji kəsişməsində yerləşməsindən irəli gəlir. Bu strateji sərvətlər regiondakı aktorlar arasında təhlükəsizlik narahatlıqlarına və potensial münaqişələrə səbəb olan dinamika yaradır. ABŞ və Çin arasında güc rəqabəti regional və qlobal səviyyədə problemlər yaradır. Təhlükəsizlik, iqtisadiyyat, beynəlxalq hüquq və diplomatiya sahələrində yaranan bu mürəkkəblik regionun bütün aktorlarına təsir edən dinamik prosesin bir hissəsini təşkil edir (Gokten, 2011, p. 121).

ABŞ Cənubi Çin dənizindəki mübahisələrlə bağlı ilk rəsmi mövqeyini Çin 1994-cü ilin sonlarında Mischief Reefini işğal etdikdən sonra verib. Bölgədəki qeyri-sabitliklə bağlı narahatlıqlara cavab olaraq, ABŞ 1995-ci ilin mayında beş əsas prinsipləndən ibarət siyasi bəyanat vermişdir. Bu prinsiplərə mübahisələrin sülh yolu ilə həlli, sülhün və sabitliyin qorunması, gəmiçilik azadlığının təmin edilməsi, suverenlik məsələlərində neytrallıq və dəniz hüququna hörmət daxildir (Aygün, 2023, pp. 71-72).

Cənubi Çin dənizi ABŞ və Çin arasında hərtərəfli strateji rəqabətin mərkəzindədir. Bu rəqabət hər iki dövlətin regional hegemonluq axtarırları, dəniz təhlükəsizliyi problemləri və milli maraqlarını qorumaq strategiyaları ətrafında formalaşır. Çin regional təsirini artırmaq və təhlükəsizlik maraqlarını qorumaq üçün dəniz sərhədlərini genişləndirmək, süni adalar yaratmaq və hərbi mövcudluğunu artırmaq səylərini davam etdirir (Genç, 2019). ABŞ isə regiondakı müttəfiqləri ilə təhlükəsizlik müttəfiqlərini gücləndirir və strateji maraqlarını qorumaq üçün hərbi fəaliyyətini davam etdirir.

Cənubi Çin dənizində güc mübarizəsi hər iki dövlətin dəniz gücünün proyeksiyası və strateji nöqtələrə nəzarətdən gedir. Çinin adaları yerləşdirmək və hərbi bazalar yaratmaq səyləri regional güc dinamikasını dəyişdirmək potensialına malikdir (Sheker, 2022). ABŞ buna qarşı çıxır və bölgədəki hərbi varlığını artırır. Bu rəqabət, Mearsheimerin qeyd etdiyi kimi, dövlətlərin güc balansını öz xeyrinə dəyişmək səylərini əks etdirir.

Cənubi Çin dənizindəki rəqabət həm də iqtisadi miqyasda mübarizəni ehtiva edir. Bölgənin enerji ehtiyatları, ticarət yolları və balıqçılıq potensialı hər iki dövlət üçün strateji əhəmiyyət kəsb edir. Cənubi Çin dənizinə kim nəzarət edirsə, ticarət yollarına və enerji resurslarına da nəzarət edəcək (Hung & Binh, 2023, p. 343). Çinin Cənubi Çin dənizi üzərində hökmranlığı onu böyük dəniz gücünə çevirəcək. ABŞ üçün naviqasiya azadlığı, hərbi gəmilərin sərbəst hərəkət hüququ və ticarət yollarının açıqlığı təhlükə altına düşəcək.

Bu, ABŞ-nin Cənub-Şərqi Asiyada dominant mövqeyinə xələl gətirə bilər. Buna görə də Cənubi Çin dənizində rəqabət hər iki dövlətin regional qarşılıqlı əlaqələrini, təhlükəsizlik narahatlıqlarını və iqtisadi inkişaf üçün strateji hədəflərini əks etdirən mürəkkəb dinamik vəziyyətə səbəb olur. Hər iki dövlətin regional və qlobal kontekstdə ziddiyyətli maraqları və qurmaq istədikləri hegemonluq Cənubi Çin dənizində güc və balans mənzərəsinin formalaşmasına səbəb olub.

Nəticə

Cənub-Şərqi Asiyanın bir növ özəyi olan Cənubi Çin dənizindəki rəqabət həm də iqtisadi miqyasda mübarizəni ehtiva edir. Bölgənin enerji ehtiyatları, ticarət yolları və balıqçılıq potensialı hər iki dövlət üçün strateji əhəmiyyət kəsb edir. Bu kontekstdə Çin regional qarşılıqlı əlaqələri və

iqtisadi əlaqələri artıraraq güc dinamikasına təsir göstərir. Cənubi Çin dənizinə kim nəzarət edirsə, ticarət yollarına və enerji resurslarına, eləcə də sualtı hücumlar üçün təhlükəsiz zonaya nəzarət edəcək. Əslində, bu vəziyyətin region dövlətlərinin iqtisadiyyatına, siyasətinə, ticarətinə və təhlükəsizliyinə ciddi təsirləri olacaq. Cənubi Çin dənizi üzərində tam hökmranlıq əldə edən yüksələn Çin, onu kontinental güc olmaqdan əlavə, Hind-Sakit okeanda mühüm dəniz gücünə çevirəcək.

ABŞ üçün naviqasiya azadlığı, hərbi gəmilərin sərbəst üzmə hüququ, dəniz ticarət yollarından rahat və təhlükəsiz istifadə, enerji resurslarından istifadə kimi mühüm maraqlar da təhlükə altında olacaq. Başqa sözlə, Çinin Cənubi Çin dənizi üzərində hökmranlığı Sakit və Hind okeanını birləşdirən həyat xəttini ələ keçirməsi deməkdir və bu səbəbdən ABŞ-nin Cənub-Şərqi Asiyada dominant mövqeyinə xələl gətirmək ehtimalı yaradır. Bu vəziyyət, təbii ki, ABŞ-də narahatlıq mənbəyi kimi qiymətləndirilir. Bütün bunların nəticəsidir ki, Cənubi Çin dənizində rəqabət aqressiv realist prizmadan təhlil edildikdə, hər iki dövlətin regional qarşılıqlı fəaliyyətə, təhlükəsizlik narahatlıqlarına və iqtisadi inkişafa yönəlmiş strateji məqsədlərini əks etdirən mürəkkəb dinamik vəziyyətin yarandığı anlaşılır. Hər iki dövlətin regional və qlobal kontekstdə ziddiyyətli maraqları və qurmağa çalışdıqları hegemonluq, görünür, Cənubi Çin dənizində güc və tarazlıq mənzərəsinin yaranmasına səbəb olub.

Ədəbiyyat

1. Ari, T. (2021). *International Relations Theories*. Aktuel.
2. Aygun, B. (2023). Changing dynamics in the international system: Content and discourse analysis of US national strategy documents in the context of US-China rivalry. *Anadolu Strategy Journal*, 57-74.
3. China Power Team. (2017). *How much trade transits the South China Sea?* <https://shorturl.at/Pxmfw>
4. Fravel, M. T. (2014). *U.S. policy towards the disputes in the South China Sea since 1995*. S.Rajaratnam School of International Studies, Nanyang Technological University. <https://shorturl.at/bRtoO>
5. Gench, A. (2019). Energy resources conflict in the South China Sea. *Journal of Professional and Social Sciences*, 11-28.
6. Gokten, K. (2011). Conservative-realist "solutions" to China's peaceful rise. *Mediterranean Journal of Economics and Political Science*, 110-129.
7. Greer, A. (2016). *The South China Sea is really a fishery dispute*. The Diplomat. <https://shorturl.at/UVJTz>
8. Hung, V. O., & Binh, N. T. (2023). US-China rivalry in Southeast Asia Region: a study on the South China Sea Case. *Journal of Liberty and International Affairs*, 336-351.
9. Korkmaz, H. (2020). *Geopolitical competition is deepening in the Asia-Pacific*. Anadolu Agency. <https://shorturl.at/UsQfy>
10. Slow, O. (2023). *China Refuses to Condemn Russia's Ukraine Invasion During G20 Deadlock*. <https://rb.gy/hu9uxd>
11. Sheker, A. U. (2022). *China becomes the EU's largest trading partner*. <https://shorturl.at/XP5aS>
12. The U.S.–China Economic and Security Review Commission. (2023). *China's position on Russia's invasion of Ukraine*. <https://shorturl.at/gGort>
13. Yuujun, F. (2023). *Russia's Diplomatic Dilemmas and 'Bright Spots' Pertaining to the Russia-Ukraine Conflict*. <https://shorturl.at/pjb0g>

Daxil oldu: 14.06.2024

Baxışa göndərildi: 29.07.2024

Təsdiq edildi: 05.09.2024

Çap olundu: 20.09.2024